

FRANCESC DE B. MOLL I LA NORMATIVA

Quan la Secció Filològica em va encomanar la preparació d'una de les ponències d'aquestes Jornades de la Secció Filològica emmarcades en l'inici de l'Any Francesc de Borja Moll, em vaig trobar en dificultats per a fixar-ne el tema. Semblava que «em tocava» parlar de l'homenatjat o d'aspectes de la llengua relacionats amb la seva obra. Però, d'una banda, he parlat tan sovint d'ell darrerament —semblança biogràfica, pròlegs de la seva correspondència amb personatges il·lustres, conferències diverses— que em sentia incapaç d'afegir-hi res de nou; i de l'altra, diferents companys havien «copat» una sèrie de temes relacionats amb el parlar de les Illes que hauria pogut abordar.

Finalment, vaig pensar que podia ser interessant —sobretot per a mostrar quins punts concrets de la llengua el preocupaven més— comentar un petit bloc de cèdules força heterogeni que va manejar els darrers temps de la seva vida activa, reunides en un sobre amb la llegenda «Correccions de lèxic i ortografia», al qual afegí posteriorment «i gramàtica». Una part d'aquestes fitxes reprenen punts de la normativa que l'havien preocupat tota la vida o mots que considerava que calia admetre sense reserves en el diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC) (i n'hi ha un cert nombre que ja hi figuren); comprenen la paraula o forma en qüestió, sovint sense comentaris, o acompanyada de la localització d'una citació de la llengua antiga que justifica el seu punt de vista (p. ex., «viuda Lull, *De home*, p. 64»), o l'esquema d'un argument —sovint la simple pregunta «*per què* tal cosa i no tal altra?»—; p. ex., una de les més explícites: «**perquè** (per què accentuat?) = fr. *parce que*, cast. *porque* (és un *que* conjuncional)». Un altre grup de fitxes presenten casos d'ús impropri de mots o d'expressions que la normativa no admet i que sovintegen en els mitjans de comunicació i no sembla que despertin rebuig, o almenys no tant com l'ús de mots o formes que han estat objecte de polèmica.

L'anàlisi d'alguna d'aquestes cèdules em va menar, naturalment, a consultar el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (DECat), de Joan Coromines, i els termes amb què rebutja la posició de Moll sobre determinats mots em van decidir a cedir a la temptació —que ja havia tingut moltes vegades— de dir-hi la meua, en defensa del *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB). Crec que cal fer-ho, ara que inauguram oficialment l'Any Francisc de Borja Moll, per evitar que algun lector enlluernat pel prestigi de Coromines, en trobar-se amb una d'aquestes diatribes, es pregunti per què s'homenatja la memòria d'un senyor que mereix tan grans desqualificacions per part de l'autor indiscutit del DECat. Que consti que no tinc l'absurda pretensió de desacreditar una obra que tothom —i jo també— considera incommensurable; però *aliquando bonus...*, i és bo que la gent ho sàpiga, i que sàpiga també que les relliscades puntuals que descobrim en una gran obra no desmereixen el valor general d'aquesta. D'altra banda, atesa la gran amistat que unia els dos filòlegs, que ha quedat reflectida en la seva correspondència publicada recentment per la Fundació Pere Coromines, i que Coromines proclamà en més d'una ocasió (de manera solemne en dedicar-li el volum VII del DECat), algú pot considerar que aquest comentari és una mostra d'ingratitude per part meua. Per això vull declarar que compartesc l'amistat i l'admiració del meu pare envers ell; però *magis amica veritas*, sobretot quan la crítica injusta d'un amic admirat afecta el bon nom d'un altre amic no menys admirat i estimat.

Fet aquest preàmbul, pas a comentar tres casos de divergència de criteri, exposats per Coromines amb una vehemència feridora.

1. «TRIOMF» / «TRIUMF»

Al DCVB, aquest mot i els seus derivats figuren amb entrada doble: **triumpf** o **triomf**, **triumfador** o **triomfador**, etc., i se'n recullen les variants *triumfo* i *triumfe*, «úniques documentades en el català medieval». A l'apartat de fonètica, diu: «**triúm**f (bal., or., occ.); **triúm**f (val.). En la llengua literària moderna, **trióm**f». I a l'apartat d'etimologia, diu literalment: «pres del llatí **triumphum**, mat. sign. La forma normal catalana, tractant-se d'un cultisme, és *triumf*. La forma *triomf*, avui predominant en la llengua literària, es va introduir en el segle XIX i és gallicisme tan clar com *profond* per *profund*. La forma *triumfo*, usual en el català antic, és un llatinisme no resolt, sia per influència castellana, sia perquè els escriptors valencians trobassin dificultat per a pronunciar el grup final *-mf* (dificultat que no existeix per als balearics, que el pronuncien amb tota normalitat)».

Coromines dedica tres columnes i mitja del DECat a **triomf**, i la documentació que hi aporta de la llengua medieval i de la Renaixença no contradiu

en res el que en diu Moll. La discrepància es troba en el fet que aquest considera la variant *triumf* un cultisme pres directament del llatí i *triomf* un gal·licisme, i Coromines rebutja el llatinisme i veu en *triomf* un «semicultisme o llatinisme més adaptat»; però defensa tan ardentment la seva posició, que arriba a l'insult, per no dir a la calúmnia. Vegem-ho:

«L'actitud que adoptà en aquest punt AMAlcover és errada, i lamentable que encara s'hi aferrin Moll i l'*AlcM*, amb la pretensió que no es digui el tradicional *tr(i)ümfo*, ni el modern *triomf*, sinó una forma *triümf*, que no és ni l'un ni l'altre —ni carn ni peix, mitja figa mig raïm—; a això el conduí la seva idea fixa de fugir del francès (fora de quan el castellà hi va d'acord, que llavors no tenen escrúpol a fugir del català, veg. PENDRE); arriben fins a falsejar assegurant que existeix una pronúncia popular *triümf* que atribueixen al cat. or. (!) i occid. (!) i al balear, i *triümf* en val.; hi hagi o no hi hagi algú que ho hagi dit així a Mall., el fet és que pertot arreu coexisteixen per igual la forma *triümf* i la purista *triomf*, única respectable avui en el cat. comú i literari. Barceloní de vuitanta anys i havent viscut pertot en les terres catalanes, testifico que jo no he sentit dir mai *triumf* en el Principat (ni enlloc).

»Llur argumentació (a part del garbuix fonètic que es fan amb la pronúncia valenciana i balear), és sofisticada: l'adopció dels cultismes seria sempre amb *u* —prescindint desimboltament del cas freqüent del semicultisme o llatinisme més adaptat, *onda*, *abonda*, *pertorba*, *borsa*, etc.— i es tractaria d'una imitació transpirenaica d'afrancesats; com si no hi hagués o igualment en llengua d'oc *trionfse*, i en italià *trionfo*. Pertot es tracta, naturalment, d'un semicultisme, que com ja és d'esperar, prengué peu abans que enlloc a Itàlia. Per fer quedar malament el bo d'AMAlcover, els... afrancesats Dante, Petrarca i Boccaccio, la donaren per dir tots *trionfo* unànimement [aquí, una citació de cadascun].

»Entre nosaltres la catalanització completa data de la Renaix.; no seria cap pecat si hi hagués influït l'exemple de les altres llengües europees, encara que ho pogués ser per a l'integrista AMAlcover l'apartar-se de la llengua de San Ignaci de Loyola o de la Beata Catalina Tomasa [*sic*], i seguir l'exemple nefast [diu *nefari*, però suposo que és una errata] del Mestre Biel o de MrnAguiló, suspectes d'europisme o... judaisme [*sic*]. Car mallorquins bons i de primer ordre s'atenen a la decisió comuna dels escriptors renaixents: *trionfal* llegim en els *Focs follets* de MrnAguiló i en les obres de Costa i Llobera. [Aquí, una crida a la nota 1, en la qual Coromines diu:] D'aquest [Costa i Llobera] només em consta amb *o*, v. *infra* (*trionfal*), encara que *AlcM* li pengi una *u* fraudulenta amb un *triumfador*, però el poeta, que sabia mesurar bé els versos, el que va escriure en *El Pi de Formentor*, no és *triumfador*, sinó «y vencedor espolsa, damunt les nuvolades, / sa cabellera real».»

I la darrera andanada: «Avui això és una qüestió resolta: no faria obra útil, patriòtica ni racional qui volgués desenterrar-la. *Triümf* ha quedat antiquat,

tothom usa *trionf*; *triümf* no fou més que una creació personal i arbitrària del maniàtic francòfob AMAlcover, que hem de desitjar aviat oblidada».

He transcrit pràcticament tota la part de l'article **trionf** dedicada al comentari de l'Alcover-Moll perquè l'audiència es formi una idea de l'abast de l'atac i per estalviar-me de comentar la propietat o impropietat del seu to en una obra científica (li vaig donar sincerament la meua opinió sobre aquest tema les dues vegades en què me'n donà l'ocasió, i ell em deixà dir sense enfadar-se —encara que, naturalment, no me'n va fer gens de cas—). Em limitaré a rebatre els principals punts de la seva argumentació, per demostrar que si hi ha inexactitud, sofisma o fins i tot falsejament en algun dels dos articles confrontats, no és precisament a l'Alcover-Moll.

a) La primera inexactitud (o falsejament?) que hi trobam és de Coromines i consisteix en el fet de dirigir tota la diatriba a mossèn Alcover, quan sabia perfectament que la totalitat de la redacció del DCVB, amb l'excepció dels articles de la primera edició del tom I que Alcover va signar, és totalment i exclusivament obra de Moll (la tasca de Sanchis Guarner, i els darrers anys la meua, consistia en la preparació dels materials —classificació dels diferents apartats de l'article i de les diferents accepcions, selecció i ordenació cronològica de les citacions, etc.—, deixant-los a punt per a la redacció); la resistència a reconèixer-li aquesta autoria única de la redacció es nota també en l'expressió «llur [i no *la seva*] argumentació», i en nombrosos passatges del DECat en què atribueix a «Moll o els seus col·laboradors», o bé a «Moll i el seu entorn» el que retreu com a error. Com que el coneixia prou per saber que no podia acusar-lo de francofòbia, ni de xenofòbia, ni d'integrisme, optà per presentar-lo com a seguidor massa dòcil de les tesis alcoverianes... fins i tot en els articles redactats prop de trenta anys després de la mort del canonge.

b) Si hi ha sofismes en l'argumentació sobre els llatínismes, no és per part de Moll, sinó de Coromines, que «prescindeix desimboltament» del fet que els casos que addueix de *onda*, *abonda*, *pertorba* i *borsa* són efectivament semicultismes que tenim àmpliament documentats a l'edat mitjana (vegeu-ne exemples en qualsevol dels dos diccionaris), mentre que no tenim d'aquella època casos de *trionf* ni dels seus derivats amb *o*.

c) No hi ha «garbuix fonètic» en el DCVB. Si dóna la transcripció fonètica amb *u*, és perquè així ho degueren escriure els col·laboradors dels diferents territoris, que tenien la consigna d'escriure el mot objecte de cèdula segons la pronúncia local i no segons l'ortografia, o bé perquè eren de collita pròpia, d'una de les seves «eixides» dialectològiques. En tot cas, puc ben assegurar que a Mallorca es pronunciava amb *u* i no amb *o*, i probablement encara ara seria aquesta la forma predominant en una enquesta local. Però el que és intolerable és l'acusació de frau en la citació d'«El pi de Formentor» de Costa i Llobera. No sé si el canvi de *triumfador* en *vencedor* és una mo-

dificació molt tardana de Costa o si és producte del llapis d'un corrector principatí (cosa que no m'estranyaria); el que crec que puc assegurar és que no sols l'edició d'on es tragueren les cèdules, que és de 1885, sinó *totes les edicions* que s'han fet d'aquest poema a Mallorca, presenten *triumfador*, i no *vencedor*. Qualsevol ho pot comprovar, ja a partir de la versió original, que duia per títol «El pi de Ribera», que trobam reproduïda *en forma autògrafa* en el llibre *Mossèn Costa i Llobera, assaig biogràfic*, de mossèn Bartomeu Torres («Les Illes d'Or», núm. 11-12) —el qual, per cert, conta que Costa «el va mostrar a n'Estelrich» i aquest «va romadre esglaiat; ple d'emoció el passejà *triumfal* d'un amic a l'altre» (p. 14)—; el poema autògraf, dedicat «al meu cosí y amich estimadíssim P[ere] Ll[obera]», està datat a «Formentor-Septembre-1875». L'any 1879 en publica una nova versió amb el títol «Lo pi de Formentor», amb l'article típic de Pollença, que més tard canviarà —ell o la *vox populi*— en «El pi...». Aquesta versió, que serà pràcticament la definitiva, conté nou canvis importants respecte de la primera —que la milloren considerablement—, però manté *triumfador* intocat. D'altra banda, és ver que Costa escriu *triumfal* amb *o* en els dos casos que cita Coromines —i almenys en tres més que n'he localitzat—; però també és ver que escriu: «Mirau: ja mouen dansa agilíssima / delfins que salten, com si, pletòriques / d'alegria vivent, eixes aigües / un nou *triumf* a Galatea fessen» («Mediterrània», *Horacianes*, p. 54); o bé: «L'impuls que ell dóna produeix l'impetu / que enfora guia la gent i l'època, / i damunt la corrent que se'n forma, / ell passa al trot de *triumfal* quadriga» («L'hèroe», *Horacianes*, p. 90). I probablement una recerca més acurada ens donaria encara altres exemples de les dues grafies.

Deixem de banda els dos darrers paràgrafs, en què l'obcecació mena Coromines a considerar que l'idioma de la pageseta valldemossina que el dimoni no aconseguia vèncer és el castellà; a fer una absurda insinuació sobre Marian Aguiló (que Alcover esmentava sempre amb veneració), o a proclamar que «no faria obra útil, patriòtica ni racional qui volgués desenterrar *triumf*». Diguem només que Moll no parla per a res de «desenterrar-lo», ni diu que «sigui un pecat» que els escriptors de la Renaixença optassin pel que considera un gallicisme (l'exemple de Dante, Petrarca i Boccaccio no val, perquè ells pronunciaven realment el mot amb *o*, i els poetes catalans contemporanis d'aquells italians que «la donaren per dir *trionfo*» no deien *triumfo*, sinó *triumfo* o *triumfe*). Moll considera que les variants medievals mostren «un llatinisme no resolt», constata l'ús oral (i, almenys a Mallorca, també escrit) de *triumf* —més acostat que *triumfo* a l'ús dels escriptors medievals i a la variant vulgar *trumfo* ('atot') que els dos diccionaris recullen— i considera que la forma amb *u* és un llatinisme modern, mentre que la forma amb *o* no és un semicultisme (tots sabem que els semicultismes són cultismes que han sofert una evolució parcial), sinó una forma manllevada pels escriptors de la Renaixença. De ma-

nera que ajunta les dues formes en un mateix article i exposa els fets, sense discutir la predominança de la forma *trionf* en la llengua literària actual —i per tant, en la del futur. Precisament perquè «no és cap pecat» adoptar un gallicisme, no es pot criminalitzar qui afirma —sense oposar-se al seu ús— que *trionf* ho és. Hom pot estar-hi d'acord o no, però és absurd esqueixar-se'n les vestidures.

2. «PRENDRE» / «PENDRE»

Ja hem vist que, dins l'article **trionf**, Coromines remet a *prendre* per justificar la seva acusació a AMAlcover —via DCVB— de «fugir del francès, fora de quan el castellà hi va d'acord, que llavors no tenen escrúpol a fugir del català [...]». Parlem-ne.

El comentari minucios de l'entrada **pendre** del DECat exigiria un temps i un espai de què no podem disposar avui. Per al nostre objecte, interessen les dues pàgines que Coromines hi dedica a justificar la seva oposició a *prendre*, les parts més interessants de les quals (passant-ne per alt uns quants fragments que també demanen puntualitzacions) són les següents: «En català l'eliminació de la primera *-r-* [de *prendre*] ha estat sempre un fet absolutament general [...]. És ben sabut que això continuà igual fins als escrRenaix.; més encara, en les Normes Ortogràfiques de l'IEC, de 1911, s'usa naturalment, com pertot, la forma *pendre* (*pendrà*, etc.), i ni tan sols es cregué necessari de tractar-ne per res en les Normes Ortogràfiques, com sigui que hi havia unanimitat completa de tothom en aquest punt.

»La introducció de la *r* de la forma insòlita *prendre* fou una iniciativa d'AMAlcover, que topà fora de Mallorca amb forta resistència. A desgrat dels seus prejudicis impetuosos, en les mateixes enquestes de conjugació que després li publicà el seu respectuós deixeble Moll [...] ells mateixos reconeixen que no sentiren la forma *prendre* més que en tres poblacions [...].

»Segons ells, la forma *pen(d)re* regna sense cap concurrència a tot el Principat, a les illes de Menorca i Eivissa, senceres, i a la quasi totalitat de les 23 localitats valencianes; a Mallorca mateix no trobaren ningú que a Palma es pres-tés a pronunciar altra cosa. Fins a la pagesia, a molts pobles li respongueren amb *pendre* junt amb *prende* (podem suposar que reptava aquells, i aquests reconegueren que també es deia com preferia ell [...]); en el P. Val. també *pendre* pertot (només Vinaròs i la ciutat d'Alacant admeteren *prende* —evident influència local del cast.— [...]).

»Pel que fa a *prendre*, enlloc, ni a Mall. [...]. A les poblacions de la resta de l'illa sorgeix el conegut barbarisme de la pagesia mallorquina *prəndə* amb la metàtesi tan xocant que fan els elements pagesívols de Mallorca, anticipant les *r* a tots els mots [*sic*]: *preda*, *prebe*, *probe*, *prodí*, *entrende* [!], *craba* [!],

crobar [!], etc. En la seva estupenda ignorància de la història de la llengua, i de tota norma de fonètica històrica, havia ideat AMAlcover l'estranya teoria que el barbarisme local, innovació recent, d'un sol paratge, era la continuació del ll. *PRENDERE*, i que era més respectable que la forma catalana de sempre, *pendre*, perquè resultava començar igual que en castellà, en francès i en llatí [...].

»Ja havia començat a fer-ho així [escriure *prendre*] el 1902 en el BDLC [...]. Tot seguit vingueren grans protestes de pertot, però la reverència i temor del vicari de Mallorca ("l'Apòstol de la Llengua Catalana" deien llavors) era tan gran, que molts el seguien, sovint a contracor. Ruyra, més decidit, prengué la bandera contrària, i començà una llarga polèmica entre ells dos. [...] Fabra, volent fugir de dissensions, cedí, admetent *prendre* al costat de *pendre* en el *DOrt.* [...]. És sabut que les transigències de Fabra de poc serviren: l'iracund "apòstol" estava decidit a barallar-se; això ajudava a obtenir les subvencions del Govern madrileny i dictatorial, que per cert va usar santament, però que... li duraren ben poc, un cop reeixida la maniobra divisionista dels militars patrioters. A poc a poc, Fabra havia anat consagrant del tot la forma innovada, i així que AMAlcover se'n va adonar: canvi de front! L'any 1919 Alcover canta palinòdia i, per mostrar la contra a Fabra, torna a adoptar la forma *pendre* (BDLC, vol. 10, p. 447...).

»Si he insistit, i insisteixo, a tornar a posar en plena vigència (o almenys a declarar admissibles) les formes *pendre*, *madastra*, *padastre* [aquestes dues últimes les ha introduït al llarg de l'argumentació], és sobretot pel meu deure de lluitar per la independència, fixesa i dignitat de la nostra llengua, mil·lenària i sobirana per damunt de tothom —fins de gramàtics, escriptors i lingüistes—, enfront de la constant submissió al patró castellà-francès que no ha admès altra cosa que cast. *Prender* / fr. *prendre* [...].»

Fins aquí Coromines. A mi em sembla evident que, també en aquest article, la fòbia a Alcover li ha fet perdre el món de vista fins al punt d'acusar-lo, a ell i «al seu respectuós deixeble Moll», d'influir sobre els seus informadors, intentant desvirtuar la informació dialectològica —«podem suposar», diu—; però tal suposició és temerària, sobretot quan ell mateix reconeix que «a desgrat dels seus prejudicis impetuosos», les respostes que transcriuen a «La flexió verbal...» són correctes: *pendre* en la gran majoria dels casos, i en la resta unes variants, de les quals el mateix Coromines aporta una explicació. I és lamentable que, deixant-se dur pels seus propis «prejudicis impetuosos», s'atreveixi a parlar de «l'estupenda ignorància de la història de la llengua i de tota norma de fonètica històrica» d'un Alcover que reconeixia sense embuts que «haguí de començar per preparar-me de filologia, de la qual estava en dejú quan alcí la bandera del Diccionari la primavera de 1900» però que en els catorze anys que havien passat fins al moment de la polèmica, havia estat capaç de posar-se al dia dels coneixements de filologia romànica i guanyar-se l'ad-

miració dels grans romanistes de l'època. Lamentable també que distorsioni els arguments d'Alcover, fent veure que defensava la possibilitat d'adoptar *prende*, quan el que fa Alcover és mostrar l'absurditat de tal hipotètica solució, per rebatre l'afirmació de Ruyra que «el poble és l'únic senyor de la seva llengua» (vegeu BDLC, vol. 10, p. 126) —argument, per cert, que tot sovint hem sentit adduït pels *gonellistes* o per anticatalanistes diversos— o que presenti l'evolució de la posició de Fabra sobre aquest punt obviant que en aquell temps Alcover era president efectiu de la Secció Filològica —i que tot i no estar plenament d'acord amb les normes aprovades, no sols les acatava i recomanava que tothom les acatés, sinó que polemitzava defensant-les de filòlegs antinormistes o desautoritzant les aportacions d'espontanis. Estic segura que Fabra no va «transigir», sinó que «es va convèncer» que Alcover tenia raó. I em sembla imprudent que alludeixi sarcàsticament a les subvencions del Govern de Madrid i la seva curta durada (sis anys!), obviant que aquestes subvencions salvaren el *Diccionari*; i que remeti el lector a la pàgina 447 i següents del BDLC, vol. 10 —on, abans de trobar, no pas la defensa sinó el simple ús de *pendre*, es trobarà immers en un *memorial de greuges* que no té res a veure amb qüestions d'ortografia i que tots voldríem que no s'hagués hagut d'escriure mai. D'altra banda, el seu propi «impuls impetuós» li fa dir disbarats, com que «els elements pagesívols de Mallorca anticip[en] la *r* a tots els mots», i incloure a la llista d'exemples de metàtesi popular de *r*, al costat dels casos autèntics —*preda*, *prebe*, *probe*, *prodir*— altres formes —*entrende*, *craba* i *crobar*— inexistents a Mallorca; i tenc els meus dubtes que la forma *prende* de Vinaròs i Alacant sigui «un castellanisme evident» (*prendre* té poca força en castellà) i no una metàtesi de *pendre* com la mallorquina *prende*.

Finalment, no em sé estar d'observar que la grandiloqüència amb què parla —en els casos de *triumf* i *prendre* i en molts d'altres— de la dignitat de la llengua i del deure patriòtic de defensar-la s'assembla molt a la que usava Alcover. Probablement l'estil d'aquest en el DCVB hauria estat també molt semblant, si Moll no l'hagués convençut que era inadequat —i sens dubte no hauria trobat entre el públic la benèvola acollida que més de cinquanta anys després va trobar el de Coromines...

En fi, deixem de banda aquesta part de l'article **pendre** del DECat, al meu entendre absolutament sobrera, i passem a justificar, des del punt de vista de Moll, l'article *prendre* del seu *Diccionari*.

Per començar, el DCVB du l'entrada «**PRENDRE** (escrit també *pendre*)». En el cos del text, presenta amb *pr-* totes les subentrades (*prendre comiat*, *prendre cos*, etc.); dóna abundant documentació on es veu que des dels orígens predomina en català de manera pràcticament absoluta la forma amb dissimilació *pendre* a l'infinitiu i als seus derivats [en cap altre temps ni mode, no cal dir-ho]. A l'apartat de fonètica, diu: «**préndrə** (or., en la pronúncia literària). En la pronúncia corrent, la forma *prendre* no és viva enlloc; segons

els diferents dialectes, s'usen les formes *pendre*, *prende*, *penre* o *prenre*» i a continuació dóna la transcripció detallada d'aquestes formes i la seva distribució geogràfica. (Per cert, localitza *prenre* —i no pas *prendre*, que no recull enlloc— a Perpinyà, Ceret i Arles.)

De manera que Moll *admet* la forma escrita *pendre* i reconeix que en la pronúncia corrent *prendre* no existeix enlloc. Per què, doncs, li dóna preferència? Perquè considera que, essent *pendre*, com molt bé diu Coromines, «la normal dissimilació de *prendre* en aquestes condicions fonètiques» —que per tant no afectava la resta de la conjugació del verb—, era convenient mantenir, com en castellà, francès i italià, el grup *pr* inicial del llatí que es manté en tota la conjugació, encara que a l'infinitiu (i derivats) no es pronuncï la *r* de la primera síl·laba, tal com no es pronuncia en algun altre cas de dissimilació, com *arbre* pronunciat *abre* (més tardà que *pendre* en la llengua antiga, però molt primerenc), en què s'ha mantingut la grafia *arbre* per respecte a les formes derivades que no sofreixen dissimilació. La forma *prende* és efectivament un vulgarisme dialectal d'extensió limitada, format per metàtesi de *pendre*; per tant, no se n'havia de fer menció en el cos de l'article, però sí recollir-la a l'apartat de fonètica. Naturalment, Fabra ho va entendre així, i avui no discuteix ningú la forma *prendre*.

3. «ÉSSER» / «ESSER» / «SER»

Un altre cas de crítica al meu entendre errònia —això sí: molt menys virulenta que les de *triumf* i *prendre*— és la de la derivació en català del verb clàssic llatí *esse*, que al DECat té l'entrada *ésser* o *ser* i a l'Alcover-Moll *esser* o *ésser* o *ser*.

Coromines només menciona *esser* a la nota 1 de l'article, i ho fa en aquests termes: «Alguns mallorquins i menorquins que insisteixen molt en *essèr* [no sé per què l'accentua], forma híbrida, estranya enterament al català antic, molt més recent que *ser*, clouen els ulls a fets tan importants com que el millor dels escriptors menorquins (potser de tots els temps)[...] Àngel Ruiz i Pablo, usava *ser* [aquí, una citació, sobrerera com l'argument: no sols Ruiz i Pablo, sinó molts escriptors d'arreu del territori usaven i usen *ser*; el que no trobam en un autor illenc, si no és en escrits molt recents, és *ésser*], i al fet que això introdueix una discrepància regional innecessària entre les terres catalanes.» En el cos de l'article dóna per segur que l'única forma catalana, al llarg dels segles és *ésser*, procedent del llatí vulgar **ÉSSERE*, del qual diu que parteixen «la major part de les llengües romàniques» i que «degué anar-s'hi generalitzant ja en el període imperial, com a forma vulgar de la llengua parlada [...]. En català ha predominat *ésser* des dels orígens [...]. Més modernament [...] han aparegut [...] *esser* [...] i *ser* [...]; la llengua literària moderna ha oscil·lat entre *ésser* i *ser*, que

ha guanyat terreny sobretot en el segle XX i potser és la que hi predominarà; llevat amb valor substantivat, amb el qual fóra molt aconsellable de continuar donant la preferència a *ésser*». A continuació explica que «la gènesi d'aquesta forma en català [*ser*] ha tingut poc a veure amb la de l'infinitiu castellà i portuguès *ser*, que [...] provenen bàsicament d'un altre verb, amb caràcter supletiu, el ll. *SEDERE* 'seure', que en català n'ha restat sempre separat». Aquí remet al seu *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana* (DCELC), vol. IV, i afegeix: «en català, en canvi, *ser* és una transformació o metaplasme de l'antic i clàssic *ésser*, causada per l'analogia de certes formes de la seva conjugació [...]».

»No cal dir que la influència del cast. no pot haver tingut res a veure en un fet ja puixant en el segle XV; i notem també que si en català hi hagués tingut cap intervenció el ll. *SEDERE* hauríem tingut un vocalisme diferent: *sè(r)* en català oriental (i eivissenc), i d'altra banda *sé(r)* en pallarès, mentre que de fet el vocalisme és *sé* amb *e* tancada en cat. or. (i eiv.), i [...] *sè(r)* a l'Alt Pallars [...].»

Aquest mateix argument l'usa ja en el DCELC, on, després de dir que *ser* ve de *SEDERE*, afegeix: «En realidad hay que dudar que el apartamiento entre el cast. y port. por una parte y los demás romances por la otra (cat. *seure* es sólo 'estar sentado' hasta hoy) se hubiese producido, al menos en forma tan radical, de no haber habido más que la evolución semántica de *SEDERE*; creo por el contrario que el cambio revolucionario sufrido por el vocablo en cast.-port. se debe, tanto o más que a esto, a la confusión fonética entre *SEDERE* y **ESSÉRE*, [...] una vez que el cast.-port. hubo trasladado a la penúltima el acento de todos los infinitivos en -*ERE* [...]; [...] *ESSERE* tendía a perder la inicial átona en todas partes: recuérdese lo ocurrido al futuro y condicional en francés (*sera*, de *ESSERE HABET*), en cat.-oc. (*serà*), en it. (*sarà*), etc. [...] Siendo átona [la síl·laba inicial de l'infinitiu] en iberorromance [...], lo mismo había de ocurrirle; y que el fenómeno podía aun ser independiente de la confusión con *SEDERE* lo prueba el catalán, donde modernamente, en el lenguaje oral, se ha introducido un infinitivo *ser* [...] que no puede mirarse ni como castellanismo (comp. el compuesto general *potser* 'quizá') ni como resultante, como en castellano, de un antiguo *ESSERE* (que habría dado *sè* y no *sé* como es en la pronunciación barcelonesa)».

Suposo que ja en el moment de redactar el DCELC, el barcelonisme excessiu i la mania de dur la contrària a Alcover —i de rebot a Moll— van impedir a Coromines veure que l'opció d'aquests resol el problema del català i confirma plenament la teoria d'ell sobre el castellà, mentre que respecte del català la seva no s'aguanta.

Tal com Moll ho veia —al meu entendre, amb raó—, el llatí clàssic *ESSE* passa efectivament a **ESSERE* en llatí vulgar (per analogia amb els verbs de la tercera conjugació), forma que es manté naturalment en italià (que conserva les vocals posttòniques) i passa a *estre* en el francès i occità (francès modern

être) i també en català, on ha sobreviscut en els dialectes pirinencs, mentre que a la Península Ibèrica és substituïda per **ESSERE* —analògica de la segona conjugació—, que per la pèrdua de l'àtona inicial passa naturalment a *ser*. En territori català *esser* degué existir ben aviat, en coexistència amb *ésser* —com coexistiren formes dobles en altres casos de vacil·lació entre la segona i la tercera conjugació que s'ha conservat en les formes dialectals modernes: *saber* / dialectalisme *sabre* (i *sebre*), *valer* / *valdre*, *cabre* (i el dialectalisme *quebre*) / *cabrer*. Coromines considera que els textos de l'edat mitjana, que ell transcriu amb accent, representen la pronúncia *ésser*, però com ho sap? Si no es tracta de textos en vers, en què la mètrica ens ho indica, no ho podem saber. La forma *esser* anà predominant; i amb la pèrdua de l'element inicial àton —no pas per una estranya «transformació o metaplasme»— esdevingué *ser*: la reducció no es produeix «modernament en el llenguatge parlat», perquè ja la trobam en la llengua literària del segle XV.

L'evolució popular de **ÉSSERE* és *estre*, com en territori gal·loromànic, i perviu en els dialectes septentrionals. El primitiu *ésser* substantivat degué conservar-se com a cultisme, usat en textos científics o filosòfics, i no cal dir que convé mantenir-lo com a tal. En canvi, l'evolució normal de **ESSERE* és en català *esser*, amb *e* oberta en català oriental, tancada en occidental i valencià (i en eivissenc, que també en altres casos coincideix amb el valencià), i neutra o oberta, segons les localitats, a Mallorca i Menorca. Aquesta és l'evolució que mostra la pronúncia d'*ésser* i de *ser* (i també la de l'adverbi *potser*) —vegeu la transcripció fonètica al DCVB—, excepte en una àrea limitada del català oriental que inclou Barcelona. La incògnita és per què en aquesta zona s'ha conservat *ser* amb *e* tancada. (Per ventura perquè entra en la llengua literària en l'època d'esplendor de València, on la *e* procedent de *e* llarga llatina és tancada?)

Francesc de Borja Moll, que acatava —com mossèn Alcover abans de rompre amb l'Institut— totes les normes de l'IEC, fins i tot les que no li agradaven, va fer una excepció amb aquest infinitiu: emprava sempre *esser*, perquè *ésser* li semblava normal com a terme filosòfic o científic, però li repugnava en un verb tan usat en el llenguatge corrent. Ho va defensar amb convicció dins la Secció Filològica, i una de les cèdules que he esmentat presenta, dins un marc fet amb traç gruixat: «Admetre *esser* (al costat de *ésser* i de *ser*) (Acordat per l'IEC, 7-11-79)». He volgut esbrinar si constava en acta aquest acord i, consultat l'arxiu de l'IEC, resulta que en aquella època no es redactaven actes pròpiament dites, sinó unes notes, amb la indicació «No a.» (= no acta), en què consten el dia i l'hora d'inici de la sessió, la llista d'assistents i algun dels temes tractats. En la del 7 de novembre de 1979, Moll figura a la llista d'assistents, però només consta que es tractaren temes de toponímia. Així s'explica que la variant *esser*, que tant s'esforçà a veure reconeguda per la nostra Acadèmia de la Llengua, no consti encara ara al DIEC. Jo la reivindico ara, però no

pas com a forma secundària d'*ésser*, sinó l'una i l'altra com a variants de *ser*. Així s'adoptaria com a principal l'única forma que actualment és viva dins tot el territori català i no es fomentaria «una discrepància regional innecessària».

* * *

M'hauria agradat poder comentar algunes de les fitxes que he esmentat, que mostren el desacord de Moll amb normes establertes, i exposar-ne els motius, que personalment compartesc. No pas per demanar el canvi de norma —la simplificació que la seva adopció comportaria no compensa les resistències que sens dubte s'hi oposarien—, sinó per demostrar que, malgrat aquest desacord, les acatava per respecte a la competència normativa de l'Institut d'Estudis Catalans i de la seva Secció Filològica com a Acadèmia de la Llengua, les decisions de la qual —que són col·lectives, no personals— afecten els seus membres tant (o més) que qualsevol altre usuari de la llengua. Tant de bo el seu exemple fos seguit pels usuaris d'avui —filòlegs o no!

AINA MOLL

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
GOVERN DE LES ILLES BALEARS



JORNADES DE LA SECCIÓ FILOLÒGICA
DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
A LES ILLES BALEARS.
ANY FRANCESC DE B. MOLL

(4 i 5 d'octubre de 2002)

BARCELONA • PALMA

2003